

TÜRKİYEDE TERCÜME HAKKININ VEÇHİ TEKÂMÜLÜ¹

Ord. Prof. Dr. E. Hirsch

Her ders senesini, Üniversite tedrisat programına dahil derslerden birile açmak âdeti, bugün huzurunuzda, Hukuk Fakültesine mensup bir profesöre, söz söylemek fırsat ve şerefini bahşetmektedir.

Bugünkü açılış dersinin mevzuu, Türkiyede tercüme hakkının veçhi tekâmülüdür.

Zikri geçen mevzuu intihap etmeme âmil ve saik, muhterem Vekilimizin, bundan bir iki ay evvel, Hukuk Fakültesi tedris heyetinden, yeni bir *telif hakkı projesi* ihzarını talep eylemesi, ve mezkûr projenin, bütün Fakültelere dağıtılarak, her Fakültenin ayrı ayrı bu proje hakkındaki dilek ve mütalealarını bildirmelerini emreylemesidir.

Vekâletçe gönderilen tezkere muhteviyatını, ilerideki izahatımızı kolaylaştıracağı cihetle, aynen okumama müsaade buyurunuz:

«Hazırlanacak telif hakkı kanunu projesinde, müellifin haklarının ve kitabın haysiyetile müellifin meslekî şerefine korunmasına dikkat edildiği kadar, âmmenin istifadesi ve kanunun tatbik kabiliyeti ile müeyyedeleri de düşünölmeli ve *tercüme hakkı mahfuz*

(1) Bu konferans 31. 10. 1939 tarihinde İstanbul Üniversitesinin 7 inçci ders yılının küşadı münasebetile «Açılış dersi» olarak verilmiştir. Konferansın türkçeye çevrilmesinde büyük yardım dokunan Dr. iur. Halil Arslanlı'ya burada da teşekkür etmeyi bir vazife bilirim.

kalmak suretile beynelmilel konvansiyona iltihak etmemiz gözönünde tutulmalıdır.»

Bir nevi direktif mahiyetinde telâkki ettiğim bu müzekkereye istinaden, *tercüme hakkının hukukî mahiyetini ve farik vasıflarını, Türkiye'deki tekâmül safhalarını ve yeni projenin ihzarında Bern Konvansiyonunun nazara alınmasının faideli olup olmadığını, kısaca anlatacağım.*

Gerçi meslekdaşlarımdan bazıları, bu hukuk branşının ticaret hukukuna dahil olmadığını iddia edeceklerdir. Belki bu iddia eski hukuk telâkkilerine göre doğru olabilir. Fakat hakkı telif ve tercüme hakkının geçirdiği muhtelif safhalar gözönünde tutulacak olursa, zikri geçen müessesenin hukuk sahasına girmesine, iktisadî menfaat ve kâr gayesinin âmîl ve müessir olduğu tebarüz edecektir. Tarihi tekâmül, bize, hakkı telifin nâşirleri himaye ve siyanet arzusundan neş'et ettiğini gösterir (2). Ticaret Kanununun 20 inci maddesi mucibince nâşircilik, kitapçılık ve gazetecilik muamelâtı ticariyeden maduttur. Hattâ bugün müellifler arasında da telif hakkının manevî ve ilmî cihetinden ziyade, kâr ciheti teemmül olunmaktadır (3). Diğer taraftan hakkı telifin, beynelmilel anlaşmalarla ticaret muahedelerinde bulunması da, bu müessesenin daha ziyade ticaret ve iktisad sahaslarına yaklaştığını göstermektedir. Misal olarak Lozan Muahedesine merbut ticaret mukavelesinin 14 üncü maddesi (4) ve Türkiye ile Fransa (5) ve Almanya (6) arasında 1929, 1930 senelerinde akdedilen ticaret ve seyri-

Nihayet Fransız hukukçularının tarzı telâkkisini de, bir delil sefain muahedeleri zikredilebilir.

(2) *Server R. İskit* : Türkiye Matbuat Rejimleri (Tahlil ve tarihçe kısmı) sah. 3 v. m.

Olagnier : Le droit d'auteur, cilt I, sah. 77 v. m.

Sto'fi : Il diritto di Autore (3. ed.), cilt I, sah. 1 - 159.

Gierke : Deutsches Privatrecht, cilt I, sah. 750 v. m.

Hirsch : Ticaret Hukuku Dersleri, cilt I, sah. 24 ve 29.

(3) *Cemil Bilsel* : Devletler arasında anlaşmalar, sah. 390.

(4) Düstur : III/9/180; Sicilli Kavanin, I, 265.

(5) Kanun No. 1670; tarihi 31. 5. 1930 : Resmî Gazete No. 1521; Düstur III/11/1306; Sicilli Kavanin VI, 488.

Temdit hakkındaki kararname No. 2/11989, tarihi 11. 9. 1939; Resmî Gazete No. 4329.

(6) Kanun No. 1689; tarihi 7. 6. 1930; Resmî Gazete No. 1530; Düstur III/11/1608; Sicilli Kavanin VI, 573.

olarak ileri sürmek mümkündür (7). Binaenaleyh, gerek hakkı telif projesini ihzarla mükellef komisyonun âzası, gerekse İstanbul Üniversitesi Ticaret Hukuku Profesörü sıfatıyla, bu hukuk branşına dahil bir mevzuu, açılış dersi olarak seçmekte kendimi haklı gördüm. Dersimin mevzuu, tercüme hakkı olmakla beraber, vereceğim izahatın daha iyi anlaşılması için, bir cüz'ü bulunduğu telif hakkına da, kısaca temas etmek zaruretindeyim.

I.

«Fikrî mülkiyet» tarzında da ifade olunabilen hakkı telif (8), her nevi mahsulâtı fikriye ve kalemiye müelliflerine, eserleri üzerinde, vazii kanun tarafından himayeye lâyık görülen menfaatlerin siyaneti maksadıyla, müsbet hukukça tanıyan, hak ve salâhiyetlerin heyeti mecmuasıdır. Bu tarifini izah edelim:

Telif hakkı *müsbet hukukun* yarattığı bir müessesedir. Hakkı telifi, tabii bir hak olarak kabule, imkân yoktur. Gerçi Fransız İnkılâbının zimamdarları, Leibniz, Descartes, Hobbes ve Locke'un nazariyelerine dayanarak, hakkı telifi, bir tabii hak olarak tanımak, hattâ mülkiyet hakkının en mukaddes şekli olarak tavsif etmek istemişlerse de, beşeriyet 3000 senelik bir tekâmül zarfında, bu hakkın lüzumunu hissetmediği gibi, ferdlerin mahsulâtı fikriyeleri de, böyle bir hakkın ademi mevcudiyeti yüzünden, ne bir zarar görmüş, ne de medeniyet inkişafıta geri kalmıştır. Misal olarak, Fransız İnkılâbından evvel, hattâ kısmen de sonra yazılmış olan, bütün klâsik eserler zikredilebilir. Bunlar, bir hakkı telif olmaksızın da doğabilmiş, ve hususiyetlerini muhafaza edebilmişlerdir (9). Telif hakkı muasır kapitalizmin yarattığı bir müessese olup, muhteva ve sümül itibarile, fikrî mahsul üzerinde çarpışan *iktisadî* menfaatlere tâbidir. Müsbet hukukun tanıdığı bir hak olduğun-

(7) *Jean Escara*: *Principes de Droit commercial*, cilt I, No. 21, sah. 26.

Ernst E. Hirsch: «*Handelsrecht*» (*Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes*, cilt IV, sah. 170, No. 5 a).

(8) «Fikrî mülkiyet» veya «Edebi mülkiyet» tabirleri hakkında: *Vinding Kruse*: «*Copyright*» mecmuası, 1936, sah. 353 v. m.

(9) 2 No.lu notta sayılan eserlere müracaat ediniz.

dan, vüs'at ve şümulü, her tarihî devreye ve her devletin mevzuatına göre değişir (10).

Bazılarının iddia ettiği gibi himaye gören hak mevzuu, bizatihi mahsulâtı fikriye olmayıp, *müelliflerin eser üzerindeki iktisadî menfaatleridir* (11). İktisadî menfaatin bulunmadığı veya naili himaye olmadığı yerlerde, hakkı telif yoktur. Meselâ bir eseri filme çekmek hakkı, ki, bugün bu hak da telif hakkının bir cüz'üdür, bundan takriben 40 - 50 sene evvel filmcilik henüz inkişaf etmiş olmadığından, malûm değildi. Kezalik iktisadî bir menfaat bulunmadığından vazii kanuna, neşrettiği kanunlar ve nizamlar üzerinde bir telif hakkı tanınmamıştır (12).

Demek oluyor ki, mahsulâtı fikriye ve kalemiyenin himaye görmesi için en mühim şart, fikrî mahsul üzerinde *iktisadî bir menfaatin mevcudiyeti ve bu menfaatin müsbet hukukça tanınmasıdır*. Bu iki şart mevcut olmadıkça, fikrî mahsul himaye görmez.

Türk Hakkı Telif Kanununun 2 inci maddesinden anlaşılacağı veçhile, mahsulâtı fikriyenin *eser mahiyetini* haiz, yani gerek şekil gerek muhteva itibarile, nev'i şahsına mahsus, müstakil bir mesai mahsulü olması lâzımdır. Meselâ katalog, fihrist, prospektus, tarife gibi yazılar, fikrî ve yaratıcı bir mesai mahsulü olmadıklarından, himaye görmezler. Hattâ Türk kanunu mucibince fotoğrafler de himaye görmemektedir. Çünkü Türk kanunu, fotoğrafleri bir san'at eseri, yani nev'i şahsına mahsus fikrî mesai mahsulü addetmeyip, istinsah telâkki etmektedir (13).

(10) Muhtelif memleketlerde cari olan kaideler hakkında fazla malumat almak isteyenler aşağıda sayılan eserleri tetkik edebilirler:

Magnus : Tabellen zum internationalen Recht. Cilt III: Urheberrecht, Berlin 1928.

Hoffmann : Urheberrechtsgesetze des Auslandes, Berlin 1937.

Ladas : The International Protection of Literary and Artistic Property, New York, 1938.

Koepfle : Copyright Protection throughout the world, Washington, 1936.

Röthlisberger : Der interne und internationale Schutz des Urheberrechts in den Ländern des Erdballs (4. Auflage, Leipzig 1931).

(11) *De Boor* : Urheberrecht und Verlagsrecht, sah. 18 v. m; 30 v. m.

(12) Türk Hakkı Telif kanununun 8 inci maddesi : «Kavanin ve nizamât ve evamir ve talimatı resmiye ve ilânatı ticariye ve sınaîye üzerinde hakkı telif yoktur. Yalnız bunları tahşiye ve şerheylilikle bastırılanların haşiye ve şerhleri üzerindeki hakkı mahfuzdur.»

(13) Türk Hakkı Telif kanununun 29 uncu maddesi : «Müddeti hukukîyesî zarfında sahibinin ruhsatını almaksızın bir kitap tabı ve temsil

Demin işaret ettiğim veçhile, himaye gören hak mevzuu, biza-tihi eser olmayıp, müellifin eser üzerindeki iktisadî menfaatleridir. Müellifin eser üzerindeki menfaatleri, hemcinslerinin ve âmmenin menfaatleriyle, ihtilâf halinde bulunduğundan, vazii kanun, ancak ülkenin ihtiyaçlarıyla kabili telif olan menfaatlere himaye bahşet-mektedir. Bütün hukuk normları gibi, hakkı telif de birbirile çar-pışan muhtelif menfaatlerin bir muhassalasıdır (14).

Eser üzerindeki menfaatin maddî veya gayri maddî oluşuna göre, müellifin *malî veya manevî haklarından* bahsedilmektedir.

Meselâ, eserin neşredilip edilmeyeceğini, veya hangi şekilde neşredileceğini, yalnız müellif tayin eder. Kezalik müellif, bütün haklarını terketse de, eserin ismi altında tanıtılmasını, yani eserin müellifi olduğunun beyanını talep edebildiği gibi şeref ve şöhreti-ne nakise verecek tarzda, eserin tağyirata, tenkisata ve sair tadilâ-ta uğramasına muhalefet hakkını muhafaza eder. Her halde mah-fuz kalan ve zamanla mukayyet olmıyan bu üç hak, manevî haklar grubuna dahildir (15).

Âsârın tabı ve neşri ve mevkii ticarete vaz'ı ve başka lisanlara tercümesi veya bir eserin tiyatro piyesi haline veya filme çekilmesi gibi haklar ise, malî haklar grubuna dahildir (16). Manevî hakla-etmek takliddir. Kezalik müddeti hukukiyesi zarfında sahiblerinin ruh-satını almıyarak tiyatro ve opera oynatmak ve asarı musikiye notalarını tabetmek ve harita ve resim levhaları ve her nevi hututu fotoğraf veya sair vesait ile istinsah eylemek ve bilcümle asarı kalemiye ve musikiye-nin her nevi vesaiti sınaie ile kalıplarını yapmak ve plâklarını yaptır-mak dahi taklid hükmündedir. Mukallidler hakkında 32 inci maddeye tevfikân mücazat tertip olunur.»

(14) Hirsch : Ticaret Hukuku Dersleri. Cilt I, sah. 28, No. 32.

(15) «Droit moral» hakkında umumî eserlerde mufassal malûmat bu-labilirsiniz. Hususî bibliografya :

Michaelides Nonaros : Le droit moral de l'auteur, Paris 1935.

Gorgette d'Argoeuves : Le droit moral de l'auteur, Paris 1926.

Silz : La nation juridique de droit moral de l'auteur, Paris 1933.

Melliger : Das Verhaeltnis des Urheberrechts zu den Persönlichkeits-rechten (Bern 1929).

(16) Türk Hakkı Telif kanununun 3 üncü maddesi : «Hakkı telif bu gibi âsârı tabı ve neşir ve mevkii ticarete vazeylemek ve başka lisa-na tercüme veya bir eseri tiyatro piyesi haline ifrağ etmek hukukunu cami olduğu gibi terbiye ve talim veya eğlence maksadile verilen derslere ve mevzelere ve nutuklara ve konferanslara da şamildir. Ancak Mec-lisi Mebusan ve Âyanda ve muhakimde ve içtimaatı umumiyede irad edilen nutukları herkes zabt ve neşredebilir. Fakat bir zatın nutukları-nı ve bir muallimin derslerini cem ve tedvin ile tabetmek sahibinin hakkıdır.»

ra mukabil, malî haklar muayyen bir müddetle mukayyet olup, müellifin vefatından veya eserin neşri tarihinden bir müddet sonra sukut ederler (17).

Zikri geçen hakların ve dolayısıyla bu haklardan terekküp eden hakkı telifin hukukî mahiyeti, ilim sahasında münakaşalıdır. Hakkı telifin hukukî mahiyeti hakkında muhtelif nazariyeleri izah etmek, bugünkü ders mevzuu haricindedir (18). Vardığım neticeyi arz ile iktifa edeceğim.

Ekseri müelliflerin kanaatine göre, hakkı telifte mündemiç olan hak ve salâhiyetler, aynı hak mahiyetinde *mutlak bir inhisar hakkı* olup, sahibine tecavüz vukuunda bu tecavüzün men'ini ve icabı hale göre maddî ve manevî tazminat talep etmek hakkını bahşeder. Fiil mucibi ceza ise, failin cezalandırılması da istenebilir.

II.

Demin izah edildiği veçhile, eseri başka bir lisana tercüme etmek hakkı da, telif hakkının bir cüz'üdür. Eser üzerindeki tercüme hakkı, ancak son zamanlarda müellife tanınmıştır (19). Hattâ Rusya'da bugün bile, böyle bir hak kabul olunmamaktadır. Herkes, dilediği eseri bilâmezuniyet tercüme etmekte tamamen serbesttir (20). Türk hukukuna göre, bir eserin başka bir lisana tercümesi,

(17) Türk Hakkı Telif kanununun 6 ıncı maddesi : «Hakkı telif müellifin hayatında kendine aid olduğu gibi vefatından itibaren 30 sene müddetle de evvelâ evlâd ve ezvaca saniyen âbâ ve ümmühata ve salisen ahfada mütesaviyen aiddir. Binaenaleyh kütüp ve müellefat işbu müddetler zarfında müellifinden veya veresesinden başkası tarafından tabı ve neşir ve elsinei saireye tercüme olunamaz.»

(18) 2 ve 15 No.lu notlarda sayılan eserlerden başka şu eserlere de müracaat ediniz :

Escarra, Rault, Hepp : La doctrine française de Droit d'auteur (Paris 1937).

Urlichs : Das Wesen des Immaterialgüterrechts im neueren Schrifttum. (Köln 1937).

De Boor : Das Wesen des Urheberrechts (Marburg 1933).

(19) *Maus* : Das Übersetzungsrecht der wichtigsten Staaten der Berner Übereinkunft, sah. 21 v. m.

(20) 8. 10. 1928 tarihli hakkı telif hakkındaki nizamnamenin 16 ıncı maddesi mucibince Rus lisanında intişar eden eserler üzerindeki tercüme hakkı ile yabancı bir lisanda neşredilmiş olan eserlerin rusçaya tercemesi Sovyet Rusyada inhisar altına alınabilir.

müellifin veya müellifi istihlâf eden kimselerin müsaadesine bağlıdır (21). Eser üzerindeki tercüme hakkının, müellife bahşedilen malî haklardan madut olması, ve hakkı telife merbut, ve bu haktan müştak bir salâhiyet olarak telâkki edilmesi, tatbikatta muhtelif neticeler tevliid etmektedir:

1. — Herhangi bir sebepten dolayı, eser üzerindeki hakkı telif sukut etmiş, veya esere bu hak tanınmamış ise, tercüme hakkı da mevcut değildir. Meselâ Hakkı Telif Kanununun 2 inci maddesi mucibince Büyük Millet Meclisinde irad edilen nutukları herkes zabt ve neşirde serbest olduğundan, bunların tercümesi de serbesttir (22). Kezalik bir müellifin vefatından 30 sene sonra himaye müddeti nihayete erdiğinden, hakkı telif de sukut etmekte ve mezkûr âsârı tercüme için müsaadeye ihtiyaç kalmamaktadır.

2. — Hakkı telifin doğumu, muayyen şerait ve merasimin ifasına tâbi ise, hakkı tercüme ancak bu şartlarla mukayyet olarak mevcuttur. Meselâ Hakkı Telif Kanununun 4 üncü maddesi mucibince, gazetelerde «hakkı mahfuzdur» gibi bir kayıd ile neşrolunan makaleler üzerinde, müellifin hakkı telifi vardır. Fakat böyle bir kaydı ihtiva etmiyen makaleler üzerinde bir hakkı telif olmadığından, herkes, mehaz göstermek şartile, bunları tercüme edebilir.

3. — Hakkı telifin âmme menfaati mülâhazasile tahdide uğradığı yerlerde, tercüme hakkı da mahduttur. Meselâ Hakkı Telif Kanununun 12 inci maddesi mucibince, âsârı edebiye ve ilmiye ile mekteplere mahsus kitaplarda, müellifin ismi tasrih olunmak şartile, eserin bazı parçalarını almağa kanunen cevaz verildiğinden, aynı şerait dairesinde tercüme edilmelerine de mümanaat edilemez.

4. — Müellife hakkı telif ile tanılan iktisadî menfaatlere halel gelmedikçe, eserin istimali serbest olduğundan, tercümesi de serbesttir. Meselâ talebe notunu tuttuğu bir ecnebi hocanın takrirlerini, kendi ihtiyacı için türkçeye çevirebilir.

Tercüme hakkı, sahibi veya varisleri tarafından, hakkı telifle birlikte veya müstakilen furuht veya terkedilebilir. Kanunun 25 inci maddesine göre, alan kimse, şeraiti dahilinde sahiplerinin yerine kaim olur. Tercüme hakkının ne şekilde ve hangi lisanlar için

(21) 17 No. lu nota bakınız.

(22) Fakat bir kimsenin nutuklarını cem ve tedvin ile tabetmek sahibinin hakkıdır. (Türk Hakkı Telif kanununun 3 üncü maddesine bak).

devredildiği, mukaveleye göre tayin edilir. Devir ve furuht keyfiyetinin mahiyeti münakaşalıdır (23). Bazı hukukçulara göre, tercümeye mezuniyet ita edilmekle, esas hak devredilmeyip, ancak istimal salâhiyeti devredilmiş, yani hak sahibi, eseri üzerinde mütercim lehine bir intifa hakkı tesis etmiş olmaktadır. Diğer bir takım hukukçular ise, esas hakkın devredildiğini müdafaa ederler. Birinci nazariyeye göre, istimal keyfiyeti mütercimin vefatı veya diğer bir sebeple imkânsız bir hale gelecek olursa, esas hak devredilmiş olmadığından, müellif bu istimal salâhiyetini diğer bir şahsa terkedebilecektir. İkinci nazariyeye göre, bu kabil değildir. Türk Hakkı Telif Kanunu ikinci nazariyeyi kabul etmiştir. 25 inci maddesi mucibince, tercüme hakkını iktisap eden kimse vefat ederse, vereseşi mutasarrıf addolunur.

İstimal salâhiyeti değil de hakkın intikal ettiği kabul edilse de, bu hakkı kullanmakta da, mütercim mutlak bir serbestiye malik olmayıp, müellifin manevi haklarla mukayyettir (24).

Meselâ, tercüme hakkının iktisabından, neşir hususunda da mutlak bir serbesti bahşedildiği, her zaman istihraç olunamaz. Bir profesörün takrirlerini tercümeyle salâhiyettar kılınan bir kimse, bunları bilâmezuniyet tab'ettiremez.

Tercüme, asıl eserin tamamıyet ve hususiyetleri muhafaza edilerek, edebî veya ilmî bir mahsulün başka bir lisana naklidir. Tercümede de asıl eserin hususiyetlerine riayet şarttır. Diğer taraftan, tercümenin bir tercüme olduğu hissedilmemeli, diğer bir söyleyişle, tercüme kokusu duyulmamalıdır (25). Tercüme de fikrî

(23) *Maus* : Zikri geçen eser, sah. 94 v. m.

Büchler : Die Übertragung des Urheberrechts (Bern 1925).

(24) Bern Konvansyonunun 6 ıncı mükerrer maddesine göre:

«1 — Müellif haiz olduğu mali haklar haricinde ve hattâ bu hakların naklinden sonra da (sahibi eser olduğunun beyan edilmesi) hakkını muhafaza ettiği gibi bu eserin kendi şeref ve şöhretini ihlâl edecek bir şekilde tagyirata, tenkisata ve sair tadilâta uğramasına muhalefet hakkını da muhafaza eder.

2 — Bu hakların istimal şartının tesbiti ittihad devletlerinin milli kanunlarının salâhiyeti dahilindedir. Bu hakların muhafazasına hâdim müeyyideler himayenin talep edildiği memleketin kanunlarına göre tesbit olunur.»

(25) Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakerat Zabıtları (İstanbul Üniversitesinin raporu) sah. 350.

bir mahsuldür (26). Buradaki yaratıcı unsur, muhtevada değil, haricî şekildedir. Mütercimın esas vazifesi, her iki lisanda mevcut olan muhtelif ifade imkânlarını birbirile mukayese ederek, müellifin kastedtiği manaya en uygun gelen ifade şeklini bulmaktır. Her lisan, nev'i şahsına mahsus bir mantığa, hususî bir tefekkür ve tahayyül tarzına dayandığından, bir eserin aynen tercümesi, o eserin hususiyetlerini aksettiremez. Bilhassa ilmî eserlerde, mütercime geniş bir serbestî vermek zaruridir. Uzun bir tekâmül eseri olan ilmî mefhumları aynı tabirlerle tercüme edecek olursak, hakikî manalarını ifade etmiş olmayız.

Mütercim işaret edilen hudutlar dahilinde kaldıkça, bir mahzur yoktur. Bu hususta kendisine hattâ mutlak bir serbesti tanınmalıdır. Fakat, kelimelere fazla bağlanarak, aynen tercüme yüzünden müellifin kastedtiği manaları tağyir edecek, veya eserde mevcut olmıyan yeni fikirler ilâve edecek olursa, bu halde, müellifin eser üzerindeki manevî haklarına taarruz edilmiş olur. Her müellif, gayri tam veya hatalı bir tercümeğe muhalefet hakkına maliktir.

Nihayet tercümede de «müellifin beyanı» yani asıl eseri yazmış olan şahsın zikri, ve tercümenin bir tercüme olduğunun tasrihi, şarttır. Aksi takdirde, mütercim kendi mahsulü olmıyan bilgi ile iştihar etmiş olur ki, bu, hem müellifin, hem de âmmenin aleyhinedir. Müellifin aleyhine olduğu açıktır. Fakat âmmenin de aleyhinedir. Çünkü mütercimde mevcut olmıyan bir takım vasıflarla aldatılmış olur (27). Gerek telifatta, gerekse fünunu nefisede, başkasının eserini kendine nisbet, kanunen intihaldir (28). Bu münâ-

(26) Türk Hakkı Telif kanununun 14 üncü maddesi : «Bir eser işbu kanun ahkâmına tevfikeyen bir veya bir kaç kimse tarafından elsinel saireye tercüme olunabilir. Her mütercimın kendi tercümesine ait hakkı, hakkı telif gibidir. Ancak hakkı tercüme müddetli mütercimın vefatından itibaren hakkı telif müddetinin nısfı olan on beş senedir.»

(27) «Adapte olduğunu kaydettiklerimizden, böyle bir kayde bile lüzum görmediğimiz daha çoktur. Hikâye, roman, makalelerimiz var ki başkalarının malı iken bunların altına muharrirlerimiz içinde imzasını atmakta tereddüt etmiyenler eksik değildir. Artık buna meydan verilmemelidir.» *İkdamcı*. (8. 5. 1939 tarih ve 114 sayılı *İkdam* gazetesinden). Neşriyat Kongresi sah. 249.

(28) Türk Hakkı Telif kanununun 30 uncu maddesi: «Gerek telifatta ve gerek fünunu nefisede başkasının eserini kendine nisbet etmek intihal olduğu gibi bir kitabın ifadatını ve musiki bestelerinin negamatını takdim ve tehir ile ve yahut aslı serapa hissölunur derecede tarzı ifadatını tahrif ile kendi namını vermek dahî intihal hükmündedir.»

sebetle, ben de itiraf etmeliyim ki, bugünkü ders, muhteva ve fikir bakımından kendi mesai mahsulüm olmakla beraber, türkçesi, muavinim Dr. Halil Arslanlı ile birlikte hazırlanmıştır.

Evvelce de arzettiğim veçhile, tercüme de fikrî bir mesaidir. Binaenaleyh, bu fikrî mesai neticesinde husule gelen eserde, yani tercümede, mütercimın telif hakkına müşabih bir hakkı doğmuştur. Yalnız bu hakkın müddeti, telif hakkında olduğu gibi 30 sene olmayıp, mütercimın vefatından sonra 15 senedir. Fakat, şunu, nazarı dikkatinize celbetmek isterim ki, her iki müddet arasında, hiç bir rabıta yoktur. Telif müddetinin münkazi olması, mütercimın tercüme üzerindeki hakkına hâlel getirmez.

Diğer bir fark ta, vazii kanunca bahşedilen himayenin, eserin muhtevasına raci olmayıp, mütercimın yaptığı tercümeğe, yani bu tercüme üzerindeki menfaatlere inhisar etmesidir. Bundan dolayı, mütercim, hilâfı kararlaştırılmış olmadıkça asıl eserin diğer bir lisana tercümesine mümanaat edemez. Hattâ bazı hukukçulara göre mütercim, tercümenin başka bir lisana, veya asıl eserin yazılmış olduğu dile çevrilmesine de mâni olamaz (29).

III.

Telif ve tercüme hakkının mahiyetini kısaca izah ettikten sonra, bunların muhtelif memleketlerdeki şümül sahalarını tetkik edelim. Kaide olarak, muayyen bir devlette isdar edilen bir kanun, ancak o devlet dahilinde kabili tatbiktir. Diğer bir ifade ile, kanunlar umumiyetle mülkidirler. Fakat bazı ahvalde, şahsî oldukları, yani tebaayı memleket haricine de takip ettikleri görülür. Hakkı telif kanunları, mülki olmakla beraber, bir hususiyet arzederler: Bazı devletler, kendi hudutları haricine neşredilen eserleri de, himaye etmişlerdir.

İngilterede mülki sistem caridir. Müellifin tâbiyeti ve ikametgâhı nazarı itibara alınmaz. Yalnız, eserin naili himaye olması için, İngiliz hukuk muhitinde neşredilmiş olması şarttır. Neşir mahalli esas ittihaz edilmiştir. Almanyada aynı prensip cari olmakla beraber, Alman Hakkı Telif Kanunu, Alman tebaası tarafından memleket haricine neşredilen eserleri de himaye etmiştir. Fransız hukuku, daha ileri giderek, cihanşümül bir prensip kabul etmiş ve hududu haricine neşredilen bütün ecnebi eserlere himaye bah-

(29) *Maus*, zikri geçen eser, sah. 36

şetmiştir. İtalya ve Belçikada aynı prensip hâkimdir. Yalnız, bir ecnebinin, İtalyan veya Belçika hakkı telif kanunlarından istifade edebilmesi için, mütekabiliyet şartı aranmaktadır (30).

Türkiyedeki hukukî duruma gelince, 1908 tarihli lâyhada, hakkı telif kanununun âsârı ecnebiyeye ademi tatbiki esası kabul olunmuştu (31). Bu hüküm, kanunun müzakeresinde çetin münakaşalara sebebiyet vermiş, ve ekseri hatiplerin tenkidine uğramıştı (32). Memaliki Osmaniyede tabı ve neşredilen eserler üzerinde, ecnebilerin hakkı telifini tanıyan mütevassıt bir teklif de reddedilmiş, ve o zamanın, Maarif Nazırı Emrullah Efendinin verdiği mütemmim izahat üzerine, lâyiha, zikri geçen madde tayyedilerek, kanuniyet kesbetmişti (33). Kanunda sarıh bir hüküm bulunmama ile beraber, Meclisi Meb'usan zabıtlarından, hakkı telif kanununun, Osmanlı ülkesi dahilinde neşredilen bilûmum eserlere şamil olduğu anlaşılmaktadır. Bugün de vaziyet bu şekilde kabul olunmalıdır. Türk Hakkı Telif Kanunu, Türkiye dahilinde neşredilen yerli ve ecnebi bütün eserlere himaye bahşeder (34). Hattâ tatbikat, kanunun bu çerçevesi haricine çıkararak, ecnebi bir memlekette neşredilip, Maarif Vekâletinde tescil edilen eserleri de korumaktadır (35).

Zikri geçen devletlerde hâkim olan prensiplerdeki ayrılık, tercüme hakkının himayesi ve bu himayenin vüs'at ve şümulü için, büyük bir ehemmiyeti haizdir. Tatbikatta telif hakkı, yalnız memleket dahilinde rol oynadığı, diğer bir ifade ile, milli bir kıymet

(30) 10 nlu notta sayılan eserlerden başka:

«Malaplate : Le droit d'auteur, sa protection dans les rapports Franco - Etrangers» adlı kitaba bakınız.

(31) *Server İskit*, zikri geçen eser, sah. 111 v. m.

Projenin 42 inci maddesi: «Hakkı telifin beyneddüvel dahi muhafazası için yapılan mukaveleye Devleti Osmaniyeye iştirak edilmemesinden dolayı işbu kanun ahkâmının âsârı ecnebiyeye şümulü yoktur.»

(32) Zikri geçen eser, sah. 587 v. m.; 625 v. m.

(33) Zikri geçen eser, sah. 612.

(34) *Muammer Raşid Seviş* aynı fikirdedir. (Devletler Hususî Hukuku, cilt I, sah. 249).

(35) *Muammer Raşid Seviş* aksi kanaattedir. (Zikri geçen eser, sah. 250). Fakat yaptığım araştırmalarda salâhiyettar memurların verdiği malûmat Türkiye haricinde neşredilmiş olan eserlerin de tevdi ve tesciline Maarif Vekillîğinin müsaade ettiğini göstermektedir.

«Le Droit d'Auteur» mecmuasına da müracaat ediniz (yıl 1928, sah7; yıl 1929, sah 4).

ifade ettiği halde, tercüme hakkının şümül sahası, daha ziyade beynelmilel sahadadır. Çünkü tercüme, kelimenin manasından anlaşılacağı veçhile, eserin yabancı bir lisana nakli, ve bu suretle yabancı okuyucular muhitine arz ve isalidir. Tercüme hakkının memleket dahilinde tanınması, bu hak aynı zamanda beynelmilel sahada himaye görmedikçe,, büyük bir kıymet ifade etmez. İşte, beynelmilel anlaşmalar ve ticaret mukavelelerinde hakkı telif müteallik hükümler, tercüme hakkının muhtaç olduğu himayeyi temine çalışarak, bu gayeye varmak isterler. Bunların en mühimini, edebî ve artistik eserlerin telif hakkını himaye eden, ve mütekabiliyet şartına dayanan, 1886 tarihli *Bern Konvansiyonu* teşkil eder. Bu muahedeye, halen 40 devlet iştirak etmiş bulunmaktadır (36, 37).

Osmanlı İmparatorluğunun, bu muahedeye iştirak etmek istemediği ve etmediği muhakkaktır (38). Türkiye için vaziyet biraz meşkúktür.

Türkiye, Lozanda, Bern Konvansiyonuna, tercüme hakkı mahfuz tutulmak şartile, iştirak etmeği taahhüt etmiş, fakat Türkiye'nin bu taahhüdü, tercüme hakkında dermeyan edilen kaydı ihtirazinin, Bern Konvansiyonuna iştirak eden diğer devletlerin kabul, ve itiraz etmemeleri kaydına tálík edilmişti. Mezkûr muahedeye iştirak eden devletlerden biri, kaydı ihtiraziye itiraz edecek olur-

(36) Bern Konvansiyonu hakkında bibliğrafya:

Raestad : La Convantion de Berne révisée à Rome 1928 (Paris 1931).

Plaisant et Pichot : La Conférence de Rome (Paris 1934).

Hoffmann : Die Berner Übereinkunft zum Schutze von Werken der Literatur und Kunst (Berlin 1935).

Giannini : La Convenzione di Berna sulla Proprieta Letteraria (Roma 1933)

Golbdaum : Berner Übereinkunft zum Schutz von Werken der Literatur und Kunst (Berlin 1928).

«Le Droit d'Auteur» mecmuası.

(37) Bern Konvansyonundan maada yapılan beynelmilel anlaşmalar şunlardır :

1889 tarihli Montevideo mukavelenamesi;

1911 tarihli Caracas Convention;

1902 tarihli Pan American Convention;

1906 tarihli Pan American Convention;

1910 tarihli Pan American Convention;

1928 tarihli Pan American Convention of Havana.

(38) *Muammer Rasid Seviş*, zikri geçen eser, sah. 250.

Server R. İskit, zikri geçen eser, sah. 522. 625.

sa, bu halde Türkiye Bern Konvansiyonuna iştiraktan vareste tutulmuştur (39). Bu kaydın sebebi, Türk delegesi Hasan'ın beyanatına (40) göre, garp memleketinde suretpezir olan terakkiyatı edebiye ve fenniyeden, Türk halkının istifadesini temin, ve garp harasının Türkiye'ye nüfuz edebilmesi için, garp müelliflerinin eserlerini tercüme ettiren tâbileri, müellif hukukunu tesviyeden muaf tutmak arzusudur.

1931 senesinde Türkiye, aynı kaydı ihtirazi dahilinde, Bern konvansiyonuna iştirak etmek istemiş ise de, kaydı ihtirazi diğer âkit devletlerin kabul ve tasvibine muallâk olduğundan, ve bunlardan da 10 devlet sarahaten itiraz etmiş bulunduğundan, iştirak beyanı beynelmilel hukuk sahasında hiç bir hüküm ifade etmemiş, ve Türkiye bu andlaşmaya girememiştir (41).

Buna mukabil, Türkiye, 1929 ve 1930 senelerinde, Fransa ve Almanya ile akdetmiş olduğu ticaret muahedelerinde, bu devletler hakkında, Bern Konvansiyonu hükümlerinin tatbikini bilâkaydüşart kabul etmiş, ve bununla her iki memlekete tercüme hakkını tanımıştır. Yalnız Almanya ve Fransa, imza protokolunda, bu hakkın tatbikini iki senelik bir müddet zarfında mütalebe eylemiyeceklerini, beyan etmişlerdir.

Almanlar talepte bulunarak, eserlerinin, bilâbedel, müellifin müsaadesile tercüme olunabileceğini bildirdikleri halde (42), Fransızlar böyle bir talepte bulunmamışlardır. Fakat bundan, tercüme hakkının Fransa ile Türkiye beynindeki münasebette mer'iyet iktisap etmediği neticesine varmak, hatalı olur. Bence bu iki senelik müddetin mürurundan sonra Fransa ile Türkiye arasında Bern Konvansiyonu, bilûmum hükümlerinde, mer'iyet iktisap etmiştir (43).

Hali hazır hukukî durumu kısaca telhis etmemiz icap ederse, denilebilir ki: Türkiye haricinde münteşir eserlerin tercümesi, kai-

(39) Lozanda akdedilen ticaret muahedesinin 14 üncü maddesine müracaat ediniz.

(40) *Server R. İskit*, zikri geçen eser, sah. 688, 689.

(41) «Le Droit d'Auteur» mecmuası : (1931, sah. 74; 1932, sah. 4, 109; 1933, sah. 3, 37, 61; 1939, sah. 107).

(42) *Cemil Bilsel*, zikri geçen eser, sah. 392.

(43) Yani 10. 9. 1933 tarihinden itibaren.

«Le Droit d'Auteur» mecmuası aynı fikirdedir (1932, sah. 15, 16).

Server R. İskit aksi kanaattedir (zikri geçen eser, sah. 905; tahlil kısmında, sah. 145).

deten serbest olmakla beraber, bu serbestinin üç istisnası vardır:

1) Ecnebi bir devlette intişar etmiş olup, Türkiyede tescil edilen eserlerin tercümesi, Türk Telif Hakkı Kanunu hükümlerine tâbidir.

2) Fransada çıkan veya Fransızlar tarafından telif olunan eserlerin tercümesi, Bern Konvansiyonuna bağlıdır. Almanya ile mün'akit ticaret muahedesi temdit edilmiş olmadığından, eskiden mevcut olan tercüme hakkı bugün mer'i değildir.

3) Nihayet, Türkiyenin, muahedelerinde, en fazla mazharı müsaade kaydını kabul ettiği devletlere karşı, Fransaya bahşettiği hakkı tercümenin, bunlara da teşmili icap edeceği mülâhaza olunabilir.

IV.

Beynelmîlel hukuk sahasında ve iç hukuktaki durumu izah ettikten sonra, diğer bir noktaya temas etmek zarureti hâsıl olmaktadır: Demin arzettiğim veçhile, Maarif Vekâleti, tercüme hakkı mahfuz kalmak suretile, Bern Konvansiyonuna uygun bir hakkı telif kanununun isdarını derpiş etmektedir. Bundan sonra vereceğim izahat, Vekâletçe dermeyan edilen kaydı ihtirazinin, Türk menfaatlerine uygun olup olmadığını araştırmak, ve Bern Konvansiyonunun iktibasında mevcut olan faideleri tafsil etmek olacaktır. Rus hukukunda câri olan serbesti prensibinin, bizde de kabulü hakkında, bir talep sebketmediğine göre, Türkiyede münteşir eserler üzerinde, tercüme hakkının telif hakkına merbut ve bu haktan müştak bir salâhiyet olduğu, ve müellifin müsaadesi olmadıkça, eserin başka bir lisana çevrilemeyeceği prensibinin, yeni kanunda da muhafaza edileceği, mülâhaza edilebilir.

Türkiye hudutları haricinde intişar eden ecnebi eserleri himaye, ve bu eserlerin türkçeye tercümesi keyfiyetine gelince, Neşriyat Kongresi, bu meselenin ahkâmı mevzua ve siyasî taahhüdât dairesinde hükümetçe halli lâzımgeldiğinde mutabık kalmıştır (44).

Türkiye hükümeti, Fransız ve Alman ticaret muahedelerini

(44) Neşriyat Kongresi, zikri geçen eser, sah. 68.

İstanbul Üniversitesinin raporundan (aynı yerde, sah. 357): «Bu meyanda Bern mukavelenamesine iştirak taahhüdünden ve diğer ticari anlaşmalardan doğan ecnebi eserlerin himayesine ve bihassa tercümeye taalluk eden vaziyet de kat'i bir tarzda tesbit olunmalıdır.»

akt, ve Fransız muahedesini temdit, ve Büyük Millet Meclisi bu iki muahedeyi tasdik etmek suretile, gerek Büyük Millet Meclisinin, gerekse Türk hükümetinin, umumî olarak, tercüme hakkını tanımağa mütemayil olduğu neticesine varılabilir. Çünkü, tercümesi mevzuubahs olan eserlerin kısmı azamı, almanca ve fransızca yazılmış olduğundan, bu iki devlete karşı tercüme hakkındaki kaydı ihtiraziden feragat, tatbikatta mevcut olan serbestinin geniş mikyasta tahdidine müncer olmaktadır.

Hükümetin bu temayülüne mukabil kitapçı ve tabiler, tercüme serbestisinin ipkasında ısrar etmektedirler. Bunlara göre, tercüme hakkının tanınmasile, kendilerine tahmil olunacak munzam külfetler yüzünden, faideli bir çok eserlerin tercümesinden sarfınazar edilecek, ve garp kültüründen Türk halkının istifadesi daralacaktır. Garp müelliflerinin talep edecekleri ücreti ne devlet ne de ferdler ödemeğe muktedir değildir ve saire (45).

Bence, bu itirazlar varid değildir. Tabiler ve kitapçılar bu noktada yalnız kendi menfaatlerini düşünmekte, ve bu menfaatlerin yanında ve üstünde himayeye lâyık başka menfaatlerin bulunduğunu unutmaktadırlar. Tercüme serbestisini kabul eden bir devlet, kendi tebaası için ecnebi bir devletten himaye talep edemez. Kitapçılarımız, kendi menfaatleri uğrunda, Türk müelliflerinin, sanatkârlarının, ediplerinin, âlimlerinin menfaatlerini çiğnediklerini, bilmem, müdrük midirler? Diğer taraftan, tercüme hakkının tanınmaması, ecnebiler nazarında, bizim himayeye lâyık hiç bir eser vücuda getirmeğe muktedir olmadığımız zehabını uyandırmaz mı? Nihayet, tercümenin, memleketimiz terakkiyatı için de muzır olduğunu hatırlatmak isterim. Mahdut bir çerçeve dahilinde kalan tercüme, daima faidelidir. Bunu ben de inkâr etmiyorum. Fakat bu hududu aşan bir tercüme faaliyeti, açıkça söyleyeyim, Türkiye'deki tercüme hastalığı, gençlerimizin fikri tekâmülüne mâni olduğu gibi, müstakil eserlerin doğumuna da engel teşkil eder (46).

Nasıl ki İktisad ve Ticaret Vekâleti, Türk sanayiini ve millî iktisadı gümrüklerle, kontenjanlarla, ecnebi rekabete karşı himaye ediyorsa, Maarif Vekâleti de, henüz gençlik çağında bulunan modern Türk ilmini, Türk edebiyatını ve Türk san'atini, tabir caiz

(45) «Le Droit d'Auteur» mecmuası, 1939, 107.

46) Muharrir *Fikret Adil*'in tekliflerine müracaat ediniz. (Neşriyat Kongresi, sah. 372, 373).

ise, yabancı ithalâta karşı himaye etmelidir (47). Misal olarak gazetelerde intişar eden hikâye ve tefrikalara atfı nazar eylemenizi rica edeceğim. Tercüme hakkının kabulü, genç ediplerimizi müstakil çalışmağa sevkedecek, ve edebiyatımızı, hattâ maalesef ilmi eserlerimizi istilâ eden, «adaptasyon» hastalığından kurtaracaktır (48). Alâkadarların asıl endişesi, tercüme hakkının kabulile, henüz kıymetleri meçhul moda literatürünü, Türkiyede sürmekten mahrum kalmaktır. Fakat bize lâzım olan moda literatürü değil klâsik eserlerdir (49).

Klâsik eserlerin ekserisinde ise, hakkı telif esasen sukut etmiş olduğundan, tercüme hakkı da mevcut değildir (50). Yeni eserlere gelince, Türkiye gibi garp kültürüne muhtaç olan ve bu kültürü benimsemek istiyen başka milletler için bulunan hal yolunun, Türk menfaatlerini de tatmin edecek mahiyette olduğu, kanaatindeyim.

Gerçi Bern Konvansiyonuna iştirak eden bütün devletler, tercüme hakkını da bilâkaydüşart tanımak mecburiyetindedirler. Bununla beraber, Türkiye'nin vaziyetinde bulunan devletler için, bir istisna kabul edilmiştir (51). Bunlar hakkında, kabili tatbik olan 1896 tarihli mukavelenin, 5 inci maddesi mucibince, tercüme hakkı, asıl eserin neşrinden itibaren 10 senelik bir müddet zarfında, müellif tarafından istimal olunmamış ise, sakit olur (52).

(47) a) «Telif eser yazarlar azaldıkça Avrupa piyasasından ithalât ticareti yapanlar çoğaldı!» *Burhan Cahit*, 18. 5. 1939 tarihli ve 1160 sayılı Son Posta gazetesinden. (Neşriyat Kongresi sah. 262).

b) «Tercüme ve adaptasyona karşı telifi kurtarmak üzere dimağları himaye gerek» *Vâ - Nû*, 2. 4. 1939 tarihli ve 7348 sayılı Akşam gazetesinden. (Neşriyat Kongresi, sah. 150).

(48) *Halit Fahri Ozansoy* (13. 4. 1939 tarihli ve 2125 sayılı Son Posta Gazetesinde). Neşriyat Kongresi, sah. 163.

(49) *Fikret Adil*, zikri geçen teklifler. (Neşriyat Kongresi, sah. 373). Tercüme Encümeninin raporu. (Neşriyat Kongresi, sah. 125, 126).

(50) Türkçeye tercüme edilmesi Tercüme İşleri Komisyonunca teklif edilen eserler listesine bakınız. (Neşriyat Kongresi, sah. 277 v. m.)

(51) Halen kaydı ihtiraziden istifade eden devletler şunlardır: Estonya, İrlanda, Japonya, Siyam, Yugoslavya, Yunanistan.

(52) a) Bern Konvansiyonunun 25 inci maddesi: «İltihak keyfiyeti, konvansiyonda mezkûr bilûmum haklardan resen istifadeyi ve bütün takyidatın kabulünü mutazammındır. Bununla beraber iltihak beyanı, iltihak eden memleketin tercüme hususunda hiç olmazsa muvakkaten, 8 inci madde yerine Pariste 1896 da muaddel 1886 konvansiyonunun 5 inci maddesi ahkâmının ikamesini talep kaydını ihtiva edebilir.»

b) 1896 tarihli Paris muaddel 5 inci maddesi: «İttihada dahil mem-

Demek oluyor ki, Türkiye, 1940 tarihinde Bern Konvansiyonuna bu kayıd dairesinde iştirak edecek olursa, gençlerimiz, 1930 tarihine kadar neşredilmiş olup, tercüme hakkının istimal edilmediği bütün eserleri, Türk lisanına bilâmezuniyet tercüme edebilecekler, ve her senenin mürurile, bu salâhiyet kendiliğinden, 1930 senesinden sonra neşredilen eserlere de, sirayet edecektir.

Bir eserin ilmî ve edebî kıymeti, ancak zamanla anlaşılacağından, bence 10 seneyi beklemekte, hiç bir mahzur yoktur. Mecmuaların ana lisanda okunduğunu zikre lüzum görmüyorum. Bu on senelik müddet zarfında intişar eden ilmî eserlere gelince, sizi temin edebilirim ki, kâr kasdi mevcut olmadıkça, bilâistisna bütün âlimler, eserlerinin ücretsiz olarak, tercümesine müsaade edeceklerdir.

Moda literatürünü tercüme ettirerek, bundan kâr temin etmek isteyenler ise, bu kâr mukabilinde müellife de bir hisse ayırsınlar (53). Her nimetin bir külfeti vardır.

Ord. Prof. Dr. E. Hirsch.

leketlerden birine mensup olan müellifler yahut bunların halefleri, asıl eser üzerindeki hakkın devamı müddetince diğer memleketlerde, eserlerini bizzat tercüme etmek veya tercümesine müsaade etmek hakkını münhasıran haizdirler. Bununla beraber bu tercüme hakkı, asıl eserin ilk defa aleniyet kesbetmesinden itibaren 10 senelik bir müddet zarfında müellifi tarafından ittihat memleketlerinden birinde himayesi talep olunan lisanda bir tercüme neşredilmek ve yahut ettirilmek suretile istimal olunmamışsa, sakıt olur.»

(53) «Le Droit d'Auteur» mecmuasına da müracaat ediniz (yıl 1938, sah. 23, 24).